

JACQUES HALLAK:
PLANNING THE LOCATION OF SCHOOLS: AN INSTRUMENT
OF EDUCATIONAL POLICY

Az iskolatelepítés tervezése: az oktatáspolitikai eszközök
Párizs 1977. UNESCO IIEP 251 oldal

Az UNESCO oktatásügyi tervezéssel foglalkozó intézetének (International Institute for Educational Planning) „Iskolaterkép programját” számos afrikai, ázsiai, dél-amerikai és európai tagállam igényei hívták életre. A készített esettanulmányok szintéziséből született ez a módszertani útmutató. A könyv egyben azt is bizonyítja, hogy az iskolaterkép készítése sok szempontú, alapos tájékozódást igénylő munka, mely nemcsak a tervezés „végállapotát” tükrözi, hanem annak kiindulásához, folytonos ellenőrzéséhez, módosításához is nélkülözhetetlen eszköz.

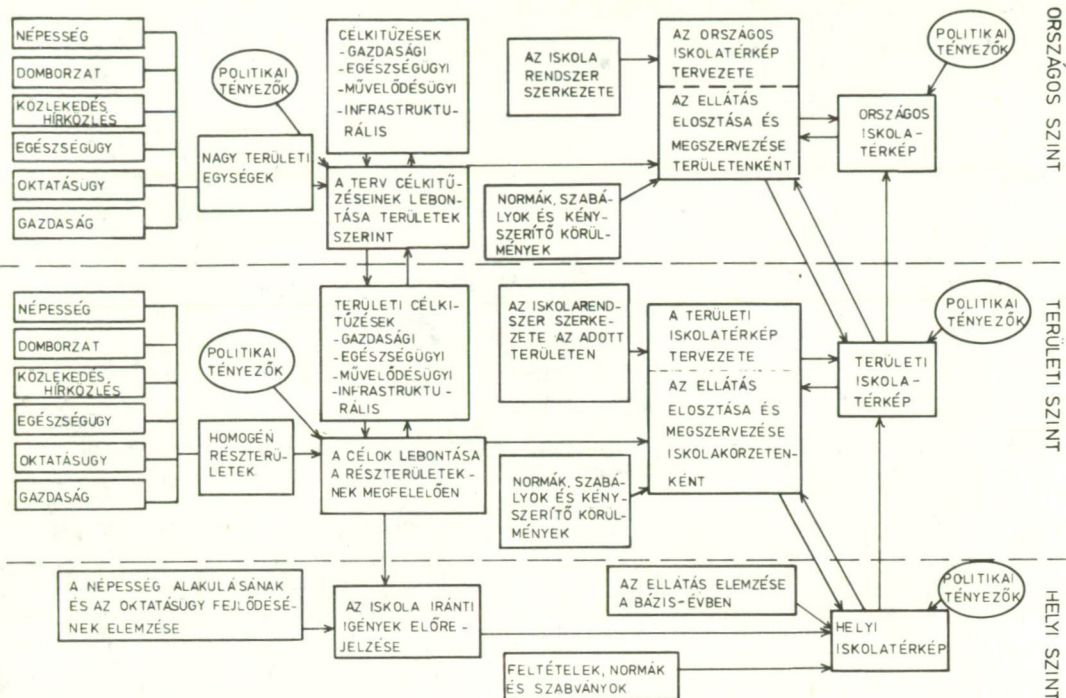
Az iskola nélküli társadalom utópiájával szemben az 1970-ben iskolaügyre költött 20 000 millió dollár nagyon is „iskolaigényes” társadalomról tanúskodik. Jó iskolaterkép segítségével a hatalmas – mégis szűkös – összegek optimális felhasználása, a *műveltség területi és szociális szempontból egyenlőbb elosztása, az oktatási reformok ésszerűsítése, végrehajtása válik lehetővé*. Az elemzésen kívül az iskolaterkép „hídként” szolgál, mely kapcsolatot teremt a kész terv és a végrehajtás mozzanatai között, megállapítja az átfogó célok érdekében végzendő helyi feladatokat, és elősegíti az előirányzott beruházás méltányos, a kisebb területi egységek sajátosságaihoz alkalmazkodó elosztását.

Az iskolaterkép készítése három – országos, területi, helyi – szinten zajlik. Az egyes lépések egymásra épülnek és biztosítják az oktatáspolitikai célkitűzések érdekében végzett, összehangolt munkát. Az *első feladat* az iskolarendszer felvázolása. Minden szint a közvetlenül megelőzőre épül: valamennyi helységben megoldandó a kötelező iskoláztatás, és erre egyre „ritkuló” képet mutatva kerül a középiskolák és a felsőoktatás hálózata. A *második lépés* az általános célkitűzések lebontása területi és helyi célokra, feladatokra, majd az országos és regionális térképek felvázolása. Ez utóbbi biztosítja, hogy az egyes döntési szinteken egybevágó határozatok születessenek, illetve, hogy az általános célokat a területi sajátosságoknak megfelelően értelmezzék.

E munkamegosztás következtében az iskolaterkép a természeti, gazdasági, politikai tényezőknek, az infrastruktúra (egészségügyi ellátás, úthálózat stb.) fejlettségének megfelelően készül el. A legrészletesebb munka helyi szinten folyik, öt lépésben: 1. Az iskolaellátottság területi megoszlásának felmérése. 2. A vonzáskörzet, a pedagógiai, gazdasági stb. szempontból ideális iskolanagyság, az iskolákra vonatkozó szabványok megállapítása. 3. A célkitűzések lebontása a körzet fejlesztési terveinek megfelelően. 4. Az iskolarendszer iránti igények előrejelzése a célok és a demográfiai változások fényében. 5. Az ötletek elemzése a költségek és a hatások viszonyának kimutatásával, és a térképtervek kidolgozása. (L. „Az iskolaterkép készítésének elvi menete” című mellékelt vázlatot, ez Hallak könyvének 20. oldalán található.)

A munka megosztása az egyes szinteken működő állami és társadalmi szervek között, és egy adott szinten, az összes érdekelt társadalmi csoport között történik. Célzerű a pedagógusokat és a diákok szüleit is bevonni az előkészületekbe, mert a tapasztalat azt mutatja, hogy átfogó reformok megvalósítását gyakran az ő szemléletbeli, politikai konzervativizmusuk hiúsítja meg.

Az esettanulmányok (12 országból) bizonyítják, hogy az iskolaterkép hatékony eszköze olyan oktatástervezési problémák megoldásának, mint például a kötelező elemi iskoláztatás bevezetése, iskolareformok megalapozása, az oktatás hatékonyságának emelése. A legtöbb – főként fejlődő – országban a tervezés ötletszerű volt, iskolaterkép nem készült. Az európai olvasó megütközve olvassa, hogy néhány országban a települések jelentős részét csak víziúton lehet megközelíteni, így még a körzetesítés sem oldható meg. (Sem a tanítók, sem a diákok nem „csónakázhatnak” naponta, hetente az iskolába!) Máshol a népesség gyors szaporodása, állandó vándorlása teszi lehetetlenné az iskolahálózat megtervezését. Az iskolaterképek mindenhol egyedi módon készültek, nehéz általános következtetéseket levonni belőlük. Hallak se vállalkozik a nehézségek, tervek, megoldások kavalkádjának egységbe foglalására, ehelyett az igény-ellátottság meg nem feleléseit, mint leglényegesebb problémát

emeli ki. Milyen mértékben határozzák meg a környezeti viszonyok az iskolák földrajzi elosztását, és milyen szerepet tölt be az iskolatérkép az oktatásügy fejlesztésében?

Az iskolarendszer iránti társadalmi igények felmérésében a legfontosabb adat az *iskolák korú népesség száma*, ezen belül az *iskolába járók aránya*. Az ellátottság mérőszámai: az *iskolák mennyisége* (típus, szint és földrajzi megoszlás szerint), illetve *ezek tárgyi és személyi feltételei*. A vizsgált országokban az adott helyzetről készült iskolatérképek nagy egyenlőtlenségeket mutattak ki. Rendkívül nagy a szakadék a városi és vidéki területek ellátottsága között. Ruiter egy felmérése azt mutatta, hogy ezeknek a különbségeknek a háttérében több tényező húzódik meg (az urbanizáció szintje, a lakosság jövedelme, az adó mértéke, az iskola és az otthon távolsága stb.). Ezek összefüggéseinek vizsgálatakor kiderült, hogy az *iskolalátogatottságot első helyen a szülők társadalmi státusza, foglalkozása határozza meg*, így lehetséges, hogy az ipari központok köré tömörülő, magasabb képzettségű népesség magasabb művelődési igényei okozzák a város – vidék különbséget. E feltételezés alapja az, hogy az igények serkentő hatása sokkal nagyobb az ellátottság javítására, mint az ellátottság szerepe az igények alakításában.

Vidéken a szülők szemlélete, a népesség fluktuációja, az elszigetelt kis közösségek nagy száma, a közlekedés megoldatlansága, a tanárok „vonakodása” stb. szinte lehetetlenné teszi az iskoláztatás megoldását. Valódi lehetőséget csak az *általános fejlődés* teremthet (pl. az iskola- és úthálózat kiépítése, a tanulással járó előnyök felismertetése). Enyhíteni lehet a gondokon a tanítók kötelező vidéki „szolgálatának” bevezetésével, körzetesítéssel, a népesség tervszerű koncentrálásával, technikai lehetőségnek kihasználásával (pl. iskolatelevízió).

A városokban a túlszűfolttság a legnagyobb gond. Új iskolák számára nehéz telket találni, sok emeletes iskolákat kell létrehozni, be kell vezetni a váltott műszakos tanítást stb. A városi körzetekben sem egyenletes a gyermekek megoszlása: gyakori a költözés, a magániskolák, híres intézmények, szakosított kurzusok vonzása is módosítja a képet. A tervezőknek ezért elsősorban olyan iskola-komplexumok kialakítására kell törekedniük, amelyekben megvalósul a diákok közötti társadalmi

egyenlőtlenségek kiküszöbölése, a tárgyi és személyi feltételek koncentrációja és maximális kihasználása, és ezáltal csökken az „elit iskolák” elszívó hatása.

A könyv második – módszertani – része ismerteti az iskolatérkép készítésének menetét. Az előkészítés négy fázisa:

1. Az iskolatérkép létrehozásában közreműködő intézmények összegyűjtése, a munkabizottságok összeállítása, az elvégzendő feladatok megállapítása, munkatervkészítés, az elérhető és feltárható statisztikai adatok összegyűjtése, a közreműködők hatáskörének, felelősségének, az információáramlás módjának tisztázása.

2. Próba felvétel. Az iskolatérkép készítése mindig az illető ország sajátosságainak függvénye, ezért célszerű az átfogó vizsgálat megkezdése előtt, egy reprezentatív területen kikísérletezni a kutatás menetét. E folyamatban kristályosodnak ki a szervezés és metodika legoptimálisabb megoldásai. Ezek gyűjteménye a – már mindenhol használható – módszertani kalauz. Ez tartalmazza a hozzáférhető adatok lelőhelyeit, az elvégzendő felmérések módszereit, a felhasználandó térképek jegyzékét, a vizsgálandó paramétereket, demográfiai előrejelzéseket, értékelő módszereket, a térképkészítésre vonatkozó utasításokat.

3. Előkészítő kurzusok során ismerik meg az ország különböző pontjain dolgozó munkatársak az iskolatérkép készítésének, ellenőrzésének, az iskoláskorú népesség előrejelzésének módszereit, és azokat a problémákat és célokat, amelyek az iskolatelepítésre vonatkozó döntéseiket meghatározzák majd.

4. A térkép készítése. A „kiképzés” után megállapítják a munkafázisok pontos rendjét, határidejét. A helyi hivatalok kimutatást készítenek az iskoláskorúak otthonairól, majd a helyi és területi fejlesztési osztályok tesznek javaslatot. Ezeket az illetékes állami szervek „fordítják le” az iskolákra és ellátásukra vonatkozó döntések nyelvére. Ha ezeket a fenti intézmények és az érdekelt társadalmi szervek jóváhagyják, megkezdődhet a középtávú tervek kidolgozása. Ezzel párhuzamosan egy egyéves kontroll időszak megszervezése.

A bázisévben folytatott vizsgálat célja az iskolatérkép hibáinak feltárása, a figyelem felhívása az egyenlőtlenségekre, és olyan következtetések levonása, amelyek – még a reformok bevezetése előtt – az iskolarendszer ésszerűsítését szolgálják. A céloknak megfelelő statisztikai egységeket kell kiválasztani, és ezeket olyan demográfiai, gazdasági, pedagógiai stb. szempontok szerint megvizsgálni, amelyek a döntésekhez szükséges valamennyi összefüggést megmutatják. Ezután az összes iskolát felrajzolják egy térképre, és megszerzik a többi térképet (úthálózatról, népsűrűségről stb.). Az ellenőrző vizsgálat kiterjed az iskolalátogatottságra, a tanári kar mutatóira, (szakképzettség stb.) a tárgyi feltételekre, költségekre. Az összefüggések kimutatása nemcsak az elvégzendő feladatok pontos megfogalmazását, hanem ezek fontossági sorrendjének megállapítását is lehetővé teszi.

A diagnózis a bázisév tapasztalataira vonatkozik csupán, így külön lépésben kell megállapítani a tervidőszakban várható változások irányát, nagyságát, elsősorban az iskoláskorúak, illetve az egyes iskolatípusokba lépők számának alakulását. Ez igen nehéz feladat, mert nemcsak a népesség növekedését, hanem annak mozgását, az iskolatípus látogatottságát is figyelembe kell venni, holott megbízható adatok ritkán állnak rendelkezésre. Ezeket az iskolatérkép készítőjének kell „kinyomozni”.

A bázisév helyzetképe elkészítése, az igények távlati felmérése után kerülhet sor a térképek megrajzolására. Először egy *igényellátás mérleget* készítenek minden egyes területegységre vonatkozóan, amely módosíthatja az eredeti elképzeléseket (például politikai okok miatt egy gazdaságtalanul működő iskolát is fenn kell tartani). Az új iskolák *helyét* két úton lehet meghatározni: matematikai program segítségével vagy empirikusan. Többnyire ez utóbbit érdemes használni, mert így a szociális, politikai, pszichológiai szempontok is érvényesülhetnek. Az empirikus módszer általános elve, hogy a legmagasabb szintről indulva először az iskolarendszer egészének eloszlását vizsgálja, majd arról készítenek tervet, hogy az egyes területeken milyen új intézmények létrehozása vált szükségessé. Az iskola elhelyezésekor figyelembe kell venni a területen belül a népesség eloszlását, az igény erősségét, a jelenlegi iskolák bővítésének lehetőségét és egy sor egyéb tényezőt. A különböző elképzelések közül a legoptimálisabbat a *ráfordítás-hatékonyság elemzés* segítségével választják ki.

Az immár végleges, megalapozott terv és iskolatérkép önmagában még nem biztosítja a sikert. A tanárok, családok vonakodása, sértettsége (például egy iskola bezárása miatt) a haladás kerékkötője

lehet. A térkép bevezetését ezért *miniszteri döntésnek* kell támogatnia, és már a készítés során demokratikusan, a „helyi érzelmeket” figyelembe véve kell eljárni.

Hallak nagy munkára vállalkozott, hiszen az iskolatérkép készítésekor az oktatásügyi tervezést meghatározó összes tényezőt figyelembe kell venni. A módszertani útmutató nemcsak érzékelteti e feladat komplexitását, hanem minden részletre kiterjedő, aprólékos – szükség esetén matematikailag formulázott – tájékoztatást ad a munka minden fázisáról. Lenyűgözően jól szervezett, összefogott tervezőmunka képe tárul elénk, és ezt nem homályosítja el az sem, hogy a szerző néha elvész a részletekben, és nem sikerül – mert lehetetlen – az esettanulmányok apró adalékait egyetlen gondolati keretbe foglalnia. Külön érdeme a könyvnek, hogy igen jól kezelhető, minden fejezet végén rövid ismertetés segít kiválasztani a szükséges részeket. Az illusztrációk nemcsak kérdőívek, táblázatok, térképek, hanem ugandai, ceyloni, elefántcsontparti stb. iskolákról készített fényképek is. Ahol csak lehetett, a munka menetét részekre bontva, diagramokon ábrázolta a szerző, így világossá válnak a részvizsgálatok összefüggései, sorrendjük. Haszonnal forgathatja e segédletet mindenki, aki oktatásügyi tervezéssel, iskolatérkép készítéssel foglalkozik, és biztosan külön örömet okoz e mű azoknak is, akik a harmadik világ közoktatási problémái iránt érdeklődnek.

Orbán Éva

ANYANYELVTANÍTÁSI KÍSÉRLET A KOMMUNIKÁCIÓKUTATÁS EREDMÉNYEI ALAPJÁN

Szerkesztette: *Zsolnai József*

Kaposvár 1976. Kaposvári Tanítóképző Főiskola kiadása. 254 oldal

A kaposvári Tanítóképző Főiskola kiadványaként jelent meg Zsolnai József anyanyelvtanítási kísérletének eddig legreprezentatívabb összefoglalása, mint a főiskolán működő kutatócsoport beszámolója a kísérlet első négy évéről. Valójában azonban jóval több és jellegében is más, mint egy szigorúan szerkesztett kutatási beszámoló. Nem lezárni, hanem sokkal inkább utat törni kíván: azokat az eredményeket és munka közbeni tapasztalatokat közreadni, amelyekről már az első évek után bátran gondolható, hogy más kísérletezők is fölfigyelnek rá, s hasznosíthatják munkájukban.

Ezért érdemel tehát több figyelmet ez a könyv, mint az egyszerű – s manapság örömteljesen sokasodó – szakzerű kutatási beszámoló a pedagógia területéről. És még valamiért: magáért a kommunikációkutatásért, amelyet Zsolnai József próbált meg a pedagógiában elsőnek rendszeresen és következetesen tanítási kísérlet alapjául venni. Az „Anyanyelvtanítási kísérlet” című kötet is tanúsítja, hogy mekkora eredménnyel.

A kötet – mint könyv, mint műhelymunka – három fő részre oszlik. Az elsőben (ide sorolom az I–VI. fejezeteket) arról tájékoztatnak a szerzők – Zsolnai József, Csík Endre és Szabó Margit –, hogy milyen célokat tűztek ki és milyen elgondolásokat követtek a kísérlet kidolgozása közben. A második rész – amely a VII–VIII. fejezeteket öleli föl – a kísérlet eddigi eredményeiről számol be objektivitásra törekvő teljesítménymérések birtokában (Zsolnai József, Szabó Margit és Hangyál Rózsa munkája). A könyv harmadik harmada fontos függelék, benne mérőeszközökkel, módszerekkel, óravázlatokkal, feladatlapokkal és ajánló bibliográfiával, vagyis mindazzal, amire a kísérletbe bekapcsolódni kívánóknak szükségük lehet.

Ha a gazdag mondanivalót súlypontozni akarnám, kétségtelenül a IV. fejezetet emelném ki az egyik súlypontként. Ebben ugyanis a munkacsoport tagjai a kísérlet előzményeit és „tantervét” ismertetik. Megtudhatjuk, hogy a kísérletező munkát 1971-ben kezdték Kaposvárt, a tanítóképző gyakorló iskolájában. 1972-től laboratóriumi körülmények közt végeztek vizsgálatokat, összeállítottak egy teljes tantervet (addig csupán a helyes ejtés. taníthatóságát vizsgálták), és megkezdték a szélesebb körű kísérletezés megszervezését. 1973-tól Sárszentlőrincen, Siklóson, Zalaegerszezen összesen hét kísérleti tanulócsoportjuk működött (méréseik eredményei közt a siklósi és a kaposvári tanulócsoport eredményeit közlik az ugyanott föl kutatott kontrollcsoportok eredményeivel egybevetve). A könyv